

VEIKSMAŽODŽIŲ GALŪNIŲ IR SANGRAŽOS MORFEMOS ALTERNATIVAS

GRAŽINA AKELAITIENĖ

§ 1. Sangražiniai veiksmažodžiai ne kartą buvo visapusiškai tiriami¹. Šiame straipsnyje į juos atkreipiamas dėmesys formaliosios morfemų analizės požiūriu.

Morfologinis sangražos, t.y. veiksmo santykio su pačiu atlikėju [žr. Paulauskienė, 1983, p. 236], rodiklis yra alternuojančios išraiškos afiksas *-si*. Bendrinės lietuvių kalbos priešdėliniai žodžiai sangražos morfemą visada turi tarp priešdėlio ir šaknies. Šioje pozicijoje afiksas nealternuoja (*pasiriñkti*, *pasirenku*, *pasiriñk(i)*, *pasirinkimas*)².

§ 2. Kitą posistemį sudaro nepriešdėlinės formos, kuriose sangražos morfema užima postfikso³ – elemento, einančio po visų kitų morfų, poziciją. Postfiksas paprastai eina po galūnės, o kai galūnės nėra, – po gramatinės priesagos (pvz.: *pỹks + is*, *pỹkti + s*, *ruošiant + is*).

§ 3. Postpozicijoje sangražos afikso išraiška nevienoda, plg. *nešũo{si}* (*nešũo{s}*): *nėšamė{s}*: *nėšti{s}*: *nėš{is}*). Pagrindinis jo variantas yra *{-si}*: iš jo paprasčiausia išvesti kitus. Turint galvoje bendrą tendenciją, galima teigti, kad *{-si}* apskritai linkęs trumpėti, bet tas trumpėjimas nėra lygiavertis. Vienose formose fakultatyviai vartojami morfai *{-si}* ir *{-s}*, kitose – stabilus *{-s}*, dar kitose galimas tik *{-si}*. Manytume, kad tokį išraiškos kitimą galima motyvuoti prieš postfikso einančių morfų nevienodumu.

§ 4. Alomorfas *{-si}* yra stabilus tik neasmenuojamosiose formose: jį turi vyriškosios giminės daugiskaitos vardininko veikiamieji dalyviai ir moteriškosios giminės vienaskaitos bei vyriškosios giminės daugiskaitos

¹ Apie tai žr. [Paulauskienė, 1979, p. 27] ir ten nurodytą literatūrą.

² Tarmėse sangražos morfemos vieta ir priešdėliniuose žodžiuose svyruoja. Be to, eidama po priešdėlio, kai kur ji turi du variantus. Pavyzdžiui, rytų aukštaičių šnektose *{-si-}* išlaikomas tik kirčiuotoje pozicijoje ir prieš s, z, š, ž, o prieš kitus garsus pasirodo jo variantas *{-s-}* [žr. Zinkevičius, 1966, p. 129].

³ Šis terminas [plg. Немченко, 1984, p. 24] rodo pozicinį sangražos afikso santykį su kitomis morfemomis. Be to, postfiksas tikslėsnis už nelogišką sangražinės dalelytės [Gramatika, 1971, p. 186; Jakaitienė ir kt., 1975, p. 181] terminą.

pusdalyviai (*stātą + si, stātę + si, statýdave + si, statýsiaq + si, statýdama + si, statýdamie + si*). Be veiksmazodinių lyčių, {-si} yra visuose sangražinių daiktavardžių linksniuose, išskyrus vardininką (*gýdymo + si, gýdymui + si, gýdymą + si*). Vadinasi, stabilus {-si} eina po morfologiniu atžvilgiu vienodų – neveiksmazodinių – galūnių.

§ 5. Kai kurios asmenuojamosios veiksmazodžio formos, būtent: vienas-kaitos pirmas ir antras asmuo bei trečias asmuo, bendrinėje, ypač šneka-mojoje, kalboje fakultatyviai vartojamas su trumpesniu sangražės postfikso variantu {-s}. Tokiu atveju apibendrintai galima kalbėti apie laisvai varijuojantį⁴ alomorfą {-s(i)}: *sukúo + s(i), sukíe + s(i), sùka + s(i); sùk-šiau + s(i), sùktumei + s(i), sùktų + s(i)*.

Tiek fakultatyviai varijuojantis {-s(i)}, tiek stabilus {-si} užima fonologiniu požiūriu vienodas pozicijas. Abu jie eina po balsinių ir <V>R⁵ tipo galūnių.

§ 6. Daugiskaitos pirmas ir antras asmuo, bendratis ir liepiamoji nuosaka gali turėti tik sutrumpėjusį sangražės postfiksą {-s}. Visi morfai, einantys prieš stabilų {-s}, yra -CV struktūros: {-me}, {-te}, {-ki}, {-ti}. [-C] poziciją juose užima balsiai, kurie žodžio gale dažnai apokopuojami: veiksmazodžio galūnės {-me}, {-te} bei priesagos {-ki}, {-ti} taip pat dažnai vartojamos bei finalinių /e/, /i/ (turi fakultatyvinius variantus {-m}, {-t} bei {-k}, {-t})⁶. Prisijungus postfiksui, šie -C (V⁷) struktūros morfai atsiduria nebe žodžio gale ir realizuojami ilgaisiais alomorfa: *nėša{m(e)}→nėša{mē}{s}*⁷, *nėša{t(e)}→nėša{tē}{s}*, *nėš{k(i)}→nėš{ki}{s}*, *nėš{t(i)}→nėš{ti}{s}*. Vadinasi, postfiksas, prisijungęs po linkusių trumpėti morfų, užkerta kelią jų trumpėjimui ir pats keičia išraišką: si→s/C (V⁷). Tokią pat išraišką postfiksas įgyja ir po vardažodinės moteriškosios giminės vienaskaitos vardininko dalyvių galūnės {-i} (*gýdanti + s, gýdžiusi + s*). Šiose formose {-s} taip pat eina po -CV¹ struktūros skiemens, tik jo priebalsis ir balsis priklauso skirtingoms morfemoms. Be to, galinis /i/ ne visų laikų dalyvuo-se apokopuojamas, plg. *gýdžius(i)→gýdžiusi + s*, bet *gýdanti→gýdanti + s*. Bendrinėje kalboje sangražinės moteriškosios giminės dalyvių nepriešdėlinės formos, ypač esamojo ir būsimojo laiko, beveik nebevartojamos: vietoj

⁴ Iš tiesų varijavimas nėra visiškai laisvas: {-s} ar {-si} vartojimas šioje pozicijoje priklauso nuo stiliaus ir kitų sociolingvistinių veiksnių.

⁶ Struktūrinėse formulėse „kampiniais“ skliaustais žymime elementą, kuris būna ne visose kalbamojo tipo morfemose. Šiaip fakultatyvus kurio nors elemento buvimas morfemoje parodomas paprastais skliaustais.

⁷ Lietuvių kalboje pagrindinėmis laikomos formos su daugiskaitos asmenų galūnėmis -me, -te, bet greta jų plačiai vartojamos ir trumpesnės [žr. Gramatika, 1971, p. 131; Žulys, 1975, p. 71]. Iš esmės tik jas girdime šneka-mojoje bendrinėje kalboje.

⁸ Apie galūnę vykstančias morfonologines kaitas žr. toliau.

jų įsigali formos su *be*-⁸ (*besikeičianti, besigydanti*) [žr.: Gramatika, 1971, p. 329; Jakaitienė ir kt., 1975, p. 181; Paulauskienė, 1983, p. 275].

§ 7. Visi trys alomorfa – stabilūs {-si}, fakultatyviai varijuojantis {-s(i)} ir stabilūs {-s} – eina po galūnių, kurios baigiasi balsiais ar sonantais /j/, /v/, – kitaip sakant, jie vartojami pozicijoje $\left[\begin{smallmatrix} V \\ R- \end{smallmatrix} \right]$. Tačiau ne visos formos, galinčios būti sangražinėmis, baigiasi V ir R tipo fonemomis. Teoriškai deriuotose būsimąjo laiko trečiojo asmens, visų laikų dalyvių, padalyvių, vyriškosios giminės vienaskaitos pusdalyvio, moteriškosios giminės daugiskaitos pusdalyvio bei daiktavardžio vardininko sangražinėse formose susidurtų afiksai su galiniais priebalsiais /s/, /t/ ir postfiksas {-si}: *gýdy{s} + {-si}*⁹; *gýd{ās} + {-si}*, *gýd{ēs} + {-si}*; *gýda{nt} + {-si}*, *gýdž{us} + {-si}*; *gýdydam{as} + {-si}*. Pagal priebalsių sandūros dėsnius junginys /s/ + /s/ turėtų sudaryti geminatą ir susilieti. Tokį fonologiškai dėsningą priebalsių susiliejimą turime tik sangražinėje moteriškosios giminės daugiskaitos pusdalyvio formoje (*gýdydam{os} + {-si}*) → *gýdydamosi*), kur priebalsiu /s/ realizuojama galūnės pabaiga ir postfikso pradžia¹⁰ (vadinamoji morfemų sankloda [Urbutis, 1978, p. 233]). Kitose minėtose sangražinėse formose galinės morfemos ir postfikso sandūroje įvyksta savita morfonologinė kaita – postfikso fonemų metatezė, t.y. {si} → {is}/C – (*gýdys + is*, *gýdqs + is*, *gýdes + is*, *gýdant + is*, *gýdžius + is*, *gýdydamas + is*, *gýdymas + is*)¹¹.

§ 8. Išnagrinėję visų keturių sangražos morfemos alomorfų distribuciją, galime daryti šias išvadas:

⁸ Sangražiniai moteriškosios giminės vienaskaitos dalyviai fonologiškai sutampa su nesangražiniais vyriškosios giminės dalyviais ir sangražiniais padalyviais, plg. *nėša + nt + is* (vyr. g.) – *nėša + nt + i + s* (mot. g.) – *nėša + nt + is* (padalyvis). Matyt, dėl tokių homorfimų keliamos painiavos, juos linkstama keisti priešdėliniais, ypač formomis su blankios leksinės reikšmės afiksų *be*-.

⁹ Sangražinė būsimąjo laiko forma skaidoma ir kitaip: žiūrint trečiojo asmens ir daugiskaitos formų kamieno vienodumo, kartais atribojamas laiko rodiklis -si- ir sangražos afiksas -s (*suk + si + s*) [Žulys, 1974, p. 67]. Toks požūris abejotinas, nes suponuoja unikalų -i išnykimą paprastose formose (plg. *sūks*, bet *sūks(i)*). Matyt, geriau svarstyti taip: būsimąjo laiko rodiklis pirmojo ir antrojo asmenų paprastosiame ir sangražinėse formose turi vienodą išraišką, todėl ir trečiojo asmens formos atitinkamai skaidytinos *suk + s* ir *suk + s + is*. Tada sangražos postfiksas šioje formoje yra {-is}. Tokį alomorfą čia išskiria ir akademinė gramatika, tik veikiamųjų dalyvių vardininkuose sangražos afiksų sandūrai jau laikomas {-si} (*dirbas + si + s*) [žr. Gramatika, 1971, p. 327].

¹⁰ Gramatikose dar nurodoma ir sangražiniai moteriškosios giminės daugiskaitos dalyviai *dirbančiosi, dirbusiosi* ir t. t. Kadangi šios formos praktiškai nevertojamos, manytume, kad jas galima laikyti teoriniu konstruktu ir visai netraukti į sangražinių formų sistemą.

¹¹ Nors, pavyzdžiui, priešdėlio at- ir sangražos afikso -si- sandūroje, skirtingai nuo kitų T–S tipo heteromorfeminių junginių kontrakcija T–S C būna reguliari [žr.: Mikalaukaitė, 1962, p. 57; Kubiliūtė, Girdenis, 1977, p. 55].

1. Po V ir <V>R tipo galūnių sangražos morfemai atstovauja du alomorfa: po neveiksmazodinių galūnių eina stabilus {-si}, po veiksmazodinių – laisvai varijuojantis {-s(i)}.

2. Po CV¹ struktūros galinių afiksų, turinčių laisvuosius variantus be V¹, sangražos morfemai atstovauja stabilus -s.

3. Po VC struktūros galūnių ar priebalsinių gramatinių priesagų postfikso sudėtyje įvyksta metatezė: {si}→{is}. Tik vardažodinės galūnės {-os} priebalsis susilieja su afikso /s/.

§ 9. Sangražinių ir atitinkamų nesangražinių formų gretinimas rodo kai kurių prieš sangražos afiksą einančių morfemų formalų skirtumą: *suk{ù}* : *suk{uo}si*, *suk{i}* : *suk{ie}si*, *sùka{m(e)}* : *sùka{mē}s*, *sùka{t(e)}* : *sùka{tē}s*. Nėra abejonės, kad trumpųjų ir ilgųjų balsių skirtumas nagrinėtinai kaip tos pačios morfemos alomorfų kaita – svarstytinas tik jų alternavimo krypties klausimas. Istorinėje gramatikoje šių galūnių išraiškos skirtumas motyvuojamas fonetiškai, t.y. kaip akūtinųjų galūnių trumpėjimo rezultatas. Generatyvistų nuomone, ir sinchroniškai galima aiškinti, kad ilgiesiems akūtiniais „giliosios struktūros“ balsiams absoliutiniame nevienskiemenių žodžių gale atliepia trumpieji. Jie veiksmazodžių galūnėse alternavimą nagrinėjama trumpėjimo kryptimi: pirminiais alternantais laikomi sangražinių formų galūniniai morfai [žr. Kenstowicz, 1969, p. 56; plg. Heesch, 1967]. V. Žulys taip pat balsių skirtumą sangražinių ir paprastųjų veiksmazodžių galūnėse analizuoja kaip $\bar{V}:V$ kaitą.

Toks nagrinėjimo kelias labai primena diachroninį¹⁸ ir sunkiai derinasi su kalbėtojų intuicija. Čia, matyt, pernelyg tiesiai suprantamas principas, pagal kurį pagrindiniais laikomi tie alternantai, kuriais remiantis paprasčiau aprašyti alternaciją [žr. Блумфилд, 1968, p. 216]. Iš tikrųjų nustatant kaitos kryptį ypač svarbu psicholingvistinis realumas, taip pat alternantų statistinis „žymėtumas“. Natūraliai galūnių balsių skirtumą suvokiame tik kaip /u/→/uo/, /i/→/ie/, /e/→/ē/ kaitą, o ne atvirkščiai; visiškai aišku (net be skaičiavimų) ir tai, kad {-i}, {-u} turi būti nepalyginamai dažnesni negu {-ie}, {-uo}. Be to, atkreiptinas dėmesys ir į darybinį santykį: sinchroninėje daryboje¹⁹ opozicija sangražinis veiksmazodis→paprastasis veiksmazodis sunkiai įsivaizduojama.

§ 10. Nagrinėdami bet kokią kaitą, žiūrime, kuo motyvuotinas fonemų kaitaliojimasio toje pačioje morfemoje. Racionaliausia morfonologines balsių kaitas lyginti su alofonų varijavimu [Курилович, 1962, с. 37]. Alomorfa,

¹⁸ Kenstovičius net įveda pamatinius tematinius galūnių konstruktus /ou/, /ei/ ir pačius /ie/, /uo/jau laiko metatezės rezultatu.

¹⁹ Kad juos galima sulyginti su kitais dariniais, rodo ne tik morfeminė skaida, bet ir sangražos afikso darybinių funkcijų analizė [žr.: Paulauskienė, 1979, p. 25–55; 1983, p. 124–126].

kaip ir alofonai, atlieka pagalbinę funkciją – paryškina tuos elementus, kurie lemia kaitą [Girdenis, 1981, p. 48; Гирденис, 1983, с. 122], tikriaus sakant, žymėtojo kaitos nario pasirodymą. Alofonus lemia gretimos fonemos, o kaitą tos pačios morfemos morfuose implikuoja tam tikri po jos einautus afiksai [plg.: Курилович, 1962, p. 42; Urbutis, 1978, p. 230; Гирденис, 1983, с. 122]. Analogiškos ir jų atliekamos funkcijos, pavyzdžiui, alomorfai su ilgaisiais balsiais {grōž-}, {gēr-} paryškina darybinę fleksiją {-is} (plg.: *gražūs* : *grōžis*, *gėras* : *gėris*).

Tokia interpretacija tinka ir galūnių alternavimui sangražinėse ir nesangražinėse formose. Morfai, fonologiškai pakitę sangražinėse formose, signalizuoja, kokia morfema eina toliau.

Visiškai aišku, kad jokios reikšmės kaitai neturi fonologinė balsio „kaimynystė“ su afiksu {-si}. Palyginkime: *aunū*→*aun{úosi}*, bet *nuaunū*→*n{usi}/aunū*, *nūnešu*→*n{usi}/nešu*. Todėl galima tvirtai teigti, kad kaitaliojasi ne fonema /u/, bet galūnė{-u}. Taip pat alternuoja galūnės {-i} (*aun{ú}*→*aun{ie}s(i)*), {-me} (*aūna{m(e)}*→*aūna{mē}s*, {-t(e)} (*auna{t(e)}*→*auna{tē}s*). Tačiau tam tikra prasme kaitai reikšminga ir fonologinė galūnės pozicija: galūnės {-u}, {-i} realizuojamos balsiais ir alternuoja tik po priešinio kamieno: [V-] pozicijoje {-u}, {-i} realizuoja fonemų /j/, /v/ poziciniai variantai (*rašau*, *rašai*)¹⁴, kurie, prisijungus postfiksui, nekinta (*rašau{si}*, *rašai{si}*, plg. *neš{u}*→*neš{úosi}*).

§ 11. Morfoliginė forma pati savaime taip pat nelemia galūnės pavidalo: sangražinis veiksmažodis gali turėti ir nepailgėjusį galūnės variantą: *neš{u}*→*neš{úosi}*, bet *nusineš{u}*, *nėša{me}*→*nėša{mē}s*, bet *nusineša{m(e)}*. Todėl galima teigti, kad kaitas /u/:/uo/, /i/:/ie/, /e/:/ē/ implikuoja tik postfiksas. Kad kalbamoji kaita vyksta tik tam tikrose galūnėse, patvirtina dar ir kitas pavyzdys. Veiksmažodžio 3a formos kaitos neturi: *mýli*→*mýlisi*, *žiūri*→*žiūrisi*, *tūri*→*tūrisi*, *nėša*→*nėšasi*, *kalba*→*kalbasi*. Motyvai čia aiškūs: trumpieji balsiai /a/, /i/ priklauso ne galūnėms. Prisijungęs sangražos postfiksas balsiniams kamiengaliams, kaip ir kitoms ne galūnėms, neturi jokio poveikio¹⁵. Be to, atkreiptinas dėmesys į kitą dalyką: trečiojo asmens formos galiniai balsiai niekada nebūna pozicijoje, galinčioje atitraukti kirtį pagal sinchroninį Sosiūro ir Fortunatovo dėsnį¹⁶. Kaip žinoma, morfemas pagal akcentines

¹⁴ Kai kurie kalbininkai balsines galūnes /u/, /i/ skiria ir pozicijoje [V-] [Tekorius, 1985; dar plg. Svecevičius, Pakerys, 1967, p. 160]. Mes šioje pozicijoje balsiais žymime ne fonemas, bet morfonemas {-u}, {-i}.

¹⁵ Bendrinėje kalboje taip pat nealternuoja /i/, priklausantis gramatinėms priesagoms (pvz., *nėšit-s*).

¹⁶ Tik istoriniuose tyrinėjimuose keliama hipotezė dėl kirtviavimo *dirbasi, *sėdasi [Kazlauskas, 1972, p. 59].

savybės galima skirstyti į tam tikrus rangus. Skirdami stipresnes ir silpnėses¹⁷ prieš postfiksą einančias morfemas, matome, kad alternuoja tik stipresniosios, t.y. tos, kurios iš principo gali būti kirčiuotos. Pavyzdžiui: *slep' {ù}* *slep' {úo}si*, *pykst {ù}* : *pykst {úo}si*, *tráuk' {u}* *tráuk' {úo}si*; *slep {i}* : *slep {ie}si*, *pykst {i}* : *pykst {ie}si*, *tráuk {i}* *tráuk {ie}si*, bet tik *tùri tùrìsi*, *mýli* : *mýlisi* (plg. *mýli* : *mýlisi*)¹⁸, *slēpia* : *slēpiasi*, *pýksta* : *pýkstasi*, *tráukia* : *tráukiasi*. Trečiojo asmens galinis balsis niekada nebūna kirčiuotas (silpnoji morfema) – jis niekada ir nealternuoja. Tik dėl daugiskaitos {-me}, {-te} sunku ką pasakyti, nes jos niekada nebūna pozicijoje, galinčioje atitraukti kirtį iš trumpo ar cirkumfleksinio kamieno¹⁹.

Vardažodinės galinės paprastai elgiasi taip pat. Prieš postfiksą kinta moteriškosios giminės vienaskaitos pusdalyvio galūnė {-a} ir vyriškosios giminės daugiskaitos pusdalyvio galūnė {-i}: *keldam {à}* → *kéldam {ò}si*²⁰, *keldam {i}* → *kéldam {ie}si*. Priešingai – neveikiamosios rūšies negimininių būtojo laiko dalyvių galūnė {-a}, būdama silpnoji morfema, išlaiko pastovią išraišką nesangražinėje ir sangražinėje formoje²¹.

§ 12. Galūnių alternavimo analizė rodo, kad sangražos postfiksas automatiškai implikuoja balsių /e/, /i/, /u/, /a/ kaitą prieš jį einančiose stipriosiose morfemose. Todėl šią kaitą teisingiausia laikyti postfiksų savybe [plg. Garde, 1965, p. 369]. Taip interpretuodami, jos motyvų ieškotume už alternuojančios morfemos ribų: kaita priskiriama tai morfemai, kuri sukelia al-

uo

ternaciją, t.y. tarsi „perkeliamos“ morfemų ribos (*renku + s(i)*, *renkma + s* [plg. Garde, 1965]). Be to, čia, kaip ir kitur, alomorfai atlieka informuojamąją funkciją: ilgas balsis galūnėje signalizuoja, kad tolesnė morfema – postfiksas. „Ilginančios“ sangražos afikso implikuotą kaitą įjungiamoje bendrą morfonologinių kaitų sistemoje, t.y. vertiname taip pat, kaip, pavyzdžiui, kai kurių įvardžiutinės morfemos formų implikuotą kaitą vardažodžių galūnėse (*ger {i}* → *ger {ie}ji*, *ger {ù}* → *ger {úo}ju*) ar šaknies alternavimą, prisijungus tam tikrai fleksijai (*{gráž}ús* → *{gròž}is*, *{gēr}as* → *{gēr}is*; *{vā}g'a*

¹⁷ Dėl terminų žr. [Garde'as, 1971, p. 96; plg. Girdenis, 1972, p. 66]. Naujoje lietuvių kalbos akademineje gramatikoje A. Girdenis galūnėms teikia kitus terminus – atrakinės (оттрактивные) ir neatrakinės (неаттрактивные) morfemos [žr. Гирденис, Гаршва, 1985].

¹⁸ Kitaip sakant, yra dvi morfonemos: {i} ir {i}. Pirmoji alternuoja, antroji – ne.

¹⁹ Tik tarmėse vartojamas atematinis *eimė* turi kirčiuotą galūnę.

²⁰ Normine sangražinio pusdalyvio galūne laikoma {-a} (dirbdama + si), bet ir bendrinėje kalboje vartojamos formos su ilguoju galūnės balsiu, pvz.: *nėšdamosi*, *prašūdamosi*.

²¹ Kaip išimti galima traktuoti veiksmažodinių abstraktų įnagininko ir vietininko galūnes. Šių linksnų galūnės iš principo sugeba atitraukti kirtį (plg. *maitininu*, *mókymu*, bet *laužimù*, *laužimė*; *barimù*, *barimė*). Tačiau sangražos afiksas susilpnina šių galūnių akcentinę galią, ir sangražinėje formoje jos niekada neatitraukia kirčio (ne tik *maitinimusi*, *krástymusi*, *mókymusi*, bet ir *barimusi*, *laužimusi*).

{võg}é. Vadinas, sangražos postfiksą sudaro ne tik morfas {-si} (ar {-s(i)}, {-s}, {-is}), bet ir prieš jį einančių stipriųjų morfemų kiekybinė balsių kaita: $V \rightarrow V / - \{-si\}$.*

[+galūnė
+sūprioji]

АЛЬТЕРНИРОВАНИЕ ВОЗВРАТНОЙ МОРФЕМЫ И ОКОНЧАНИЯ ГЛАГОЛА

Резюме

В настоящей статье рассматривается альтернирование возвратного постфикса и окончаний глагола. Показано, что у постфикса имеются четыре алломорфа: стабильный {-si}, факультативно варьирующий {-s(i)}, стабильный {-s} и {-is}, дистрибуция которых зависит от предшествующих морфов.

Постфикс имплицитует количественное чередование гласных /e/ → /ē/, /i/ → /ie/, /u/ → /ū/, /a/ → /ā/ в сильных морфемах, стоящих перед нм. Это морфологическое чередование можно считать дополнительным признаком возвратного аффикса.

LITERATŪRA

Garde'as, 1971 – Garde'as P. Lietuvių kalbos kirčiavimo sistema // *Kalbotyra*. – 1971. – T. 22, sąs. 1. – P. 93–96.

Garde, 1965 – Garde P. Limite de morphèmes, et limite de phonèmes (avec application au russe). – *Word*. – 1965. – Vol. 21. – N 3. – P. 360–390.

Girdenis, 1972 – Girdenis A. Lietuvių kalbos vardažodžio priesagų kirčio susiformavimas // *Baltistica*. – 1972. I priedas. – P. 66–72.

Gramatika, 1971 – Lietuvių kalbos gramatika. – V., 1971. – T. 2.

Heeschen, 1967 – Heeschen C. Lithuanian morphophonemics // *MIT QPR*. – 1967. – N 85. – P. 284–296.

Jakaitienė ir kt., 1975 – Jakaitienė E., Laigonaitė A., Paulauskienė A. Lietuvių kalbos morfologija. – V., 1975.

Kazlauskas, 1972 – Kazlauskas J. Įvardžiutinių būdvardžių raida baltų kalbose // *Kalbotyra*. – 1972. – T. 24(1). – P. 57–74.

Kenstowicz, 1969 – Kenstowicz M. Lithuanian Phonology. – Urbana, Illinois, 1969.

Kubiliūtė, Girdenis, 1977 – Kubiliūtė R., Girdenis A. Šiaurės žemaičių afrikatų ir heteromorfeminių T–S tipo junginių akustinės ir audicinės ypatybės // *Kalbotyra*. – 1977. – T. 28(1). – P. 50–57.

Mikalauskaitė, 1962 – Mikalauskaitė E. Afrikatos ar garsų samplaikos // *Kalbos kultūra*. – 1962. – Sąs. 3. – P. 57–58.

Paulauskienė, 1979 – Paulauskienė A. Gramatinės lietuvių kalbos veiksmažodžio kategorijos. – V., 1979.

Paulauskienė, 1983 – Paulauskienė A. Lietuvių kalbos morfologijos apybraiža. – K., 1983.

Svecevičius, Pakerys, 1967 – Svecevičius B., Pakerys A. On vocality of /i/ and /u/ in Lithuanian diphthongs // *Baltistica*. – 1967. – T. 3(2). – P. 155–160.

* Nuoširdžiai dėkoju prof. dr. A. Girdeniui už vertingas pastabas.

Tekorius, 1985 – Tekorius A. Zur phonologischen Wertung der litauischen Diphthonge. – Baltistica, 1985, t. 21(2), P. 125–133.

Urbutis, 1978 – Urbutis V. Žodžių darybos teorija. – V., 1978.

Zinkevičius, 1966 – Zinkevičius Z. Lietuvių dialektologija. – V., 1966.

Žulys, 1974 – Žulys V. Bendrinės lietuvių kalbos veiksmažodžių asmens galūnės // Kalbotyra, – 1974. – T. 26, sąs. 1. – P. 63–74.

Блумфильд, 1968 – Блумфильд Л. Язык. – М., 1968.

Гирденис, 1983 – Гирденис А. Теоретические основы литовской фонологии: Дис.... д-ра филол. наук. – Вильнюс, 1983.

Гирденис, Гаршва, 1985 – Гирденис А., Гаршва К. Фонология и морфология // Грамматика литовского языка. – Вильнюс, 1985. – С. 17–68.

Куралович, 1962 – Курилович Е. Аллофоны и алломорфы // Очерки по лингвистике. – М., 1962. – С. 37–42.

Немченко, 1984 – Немченко В. Н. Современный русский язык: Словообразование. – М., 1984.

Vilniaus V. Kapsuko universitetas
Lietuvių kalbos katedra

Įteikta
1986 m. sausio 28 d